

ВІДГУК

офіційного опонента
на дисертацію *Стецької Ірини Володимирівни*
**«Українська готична проза другої половини XIX – початку XX століття:
генеза, жанрові моделі, художня специфіка»**
на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук
за спеціальністю 10.01.01 – українська література

На відміну від інших стильових течій та напрямів (бароко, романтизму, реалізму, натуралізму, імпресіонізму, експресіонізму, символізму тощо) готика як літературний феномен об'єктом спеціальних дисертаційних студій не була. Є в нашому літературознавстві окремі розвідки, котрі висвітлюють наявність готичних елементів у творах того чи того письменника, порушують проблеми поетики готичних творів, виводять генезу українських gothic stories і т. ін. Тим-то втішно, що дисертація Ірини Стецької досліджує феномен української готичної прози *комплексно*: з'ясовуючи походження явища, жанрові модифікації конкретних творів та звертаючи увагу на їхні поетикальні особливості. Актуальність та наукова новизна цієї праці не викликає жодних сумнівів, адже вона покликана ввести українську готику в національний історико-літературний контекст, виявити її конститутивні ознаки, з'ясувати кореспондування з іншими літературно-стильовими течіями й напрямами, нарешті, продемонструвати її національну специфіку.

Зазначу, що з усіма задекларованими в дисертації й авторефераті завданнями І. Стецька впоралася успішно та досягнула своєї мети: «здійснення комплексного аналізу літературної готики як жанрового різновиду, зокрема висвітлення особливостей еволюції готичної поетики і її трансформації в українській літературі другої половини XIX – початку XX ст., а також дослідження генези української літературної готики, її жанрових моделей та художньої специфіки» (с. 15 дисертації, с. 2 автореферату). Дисертацією дослідниця довела, що готика в українській літературі – явище не маргінальне, випадкове й спорадичне, а зумовлене іманентними письменству процесами, репрезентоване, зокрема, й першорядними талантами, яскраве, самобутнє, зі

своїм національним обличчям. Дисертація І. Стецької – один із здобутків кафедри української літератури Факультету філології Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника, зосібна її загальної теми досліджень «Актуальні проблеми сучасного літературознавства, українська література в європейському контексті, розвиток західноукраїнського літературного процесу кінця XIX – початку XX століття: художні традиції і тенденції».

Структурними одиницями роботи є звичні Вступ, три розділи, Висновки, Список використаних джерел, а також Додатки, в яких дисертантка подає список власних публікацій за темою дисертації (основних та додаткових), а також відомості про апробацію результатів дослідження. Назви кожного розділу, підрозділу чи параграфа попередньо акцентують на конкретній проблемі, а тексти відповідної структурної одиниці ці проблеми порушують.

Дисертація такого типу немислима без теоретичного розділу (його названо «Теоретико-методологічні аспекти дослідження літературної готики»), в якому варто з'ясувати засадничі питання стилю, жанру, методики дослідження тощо. Досягти поставленої мети дисертантці допомагають вдало обрані методи дослідження: описовий, типологічний, порівняльно-історичний, формальний, герменевтичний, рецептивної естетики, культурно-історичний, міфопоетики, психоаналітичний (вони виписані в підрозділі 1.1. «Готична проза крізь призму методологічних концепцій»). Варто відзначити, що І. Стецька добре орієнтується в методологічних проблемах і вміє для кожного конкретного випадку здобутки певного методу застосувати. Дуже важливе місце в структурі дисертації займає підрозділ 1.2. «Тематично-змістові та жанрово-стильові доміанти літературної готики», в якому дослідниця окреслює й узагальнює основні конститутивні ознаки цього стильового напрямку, а саме тріаду «mystery (таємничість) – horror (жах) – suspense (напружене очікування)»; образну систему, в котрій конче присутні фольклорно-міфологічні персонажі (Упир, Відьма, Вовкулака, Диявол у різних іпостасях, найрізноманітніші привиддя, могили, кладовища), локуси замку (дому); мотиви смерті, дороги, родового

прокляття, фатуму та приречености, помсти); містичне як вихід поза межі реальної дійсности); своєрідний хронотоп; проблема теодицеї, застосування гротеску й деякі інші. Риси готики тут виписано достатньо повно і, крім того, зроблено вважений висновок про те, що кристалізація готичного жанру відбулася у XVIII ст. на противагу класицистичній регламентації художньої творчости, коли ірраціоналізм, таємничість та містицизм все активніше завойовував права на присутність у літературі (с. 52).

Необхідним для осмислення заманіфестованих проблем є й підрозділ 1.3. «Корелятивне співвідношення літературної готики та романтизму». Адже, зародившись у стильовому полі романтизму (преромантизму), готика дедалі чіткіше сепарувалася від нього і, будучи за певними ознаками спорідненою з ним, набула критичної маси окремого літературного напрямку. «Романтизм, – цілком слушно зазначено в дисертації, – можна назвати інваріантом, що сформував жанровий кістяк літературної готики, а та, своєю чергою, експлікуючи певні бароково-романтичні тенденції та реконструюючи власні, скристалізувалася в окремий жанровий різновид» (с. 62). І. Стецькій вдалося виявити спільні для готики й романтизму риси (принцип двосвіття, інтерес до таємничого боку світу, до смерті, до міфа, антиномічність у світобаченні, зв'язок із фольклором, типологічна спорідненість героїв (с. 60–76), а й їхні відмінні ознаки, скажімо, здатність готики до згущування фарб, вужчої локалізації простору, нагнітання тривоги, жаху тощо.

Розділ 2 дисертації – «Готика як літературний феномен: загальноєвропейський та український контекст – природно, розбито на два підрозділи. Розглянувши в першому класичні зразки готичної прози в англійській, німецькій, французькій, польській та російській літературах (до останньої зараховано твори М. Гоголя на українську тематику), І. Стецька з'ясовує художні особливості української літературної готики в другому підрозділі. Вони, ці особливості, закорінені в тісній спорідненості наших готицизмів із національним фольклором, зосібна з його образною системою (відьмами, чортами, лісовиками, водяниками, домовиками, польовиками,

русалками, мавками тощо), міфологією, з архетипами колективної свідомости (віруваннями традиціями, звичаями), з іронічністю у ставленні до всілякої нечисти (українці, хоча й побоюються чорта, часто насміхаються з нього, роблять йому збитки), чіткою контрастністю у розумінні бінарних опозицій «свій / чужий», «рай / пекло», «світлий / темний» тощо. Тут зауважу, що, попри влучні спостереження й слушні узагальнення, підрозділ містить повтори (с. 115, 117); дисертантці не завжди вдається відмежувати національні специфічні ознаки української готики від загальноєвропейських. Бо ж, наприклад, хіба сама присутність у тексті онейричного мотиву є маркером *української* готики? І чи тільки готики? Іншими словами, у цьому підрозділі варто б було чіткіше означити конститутивні (канонічні) ознаки нашої готики, котрі вирізняють її від інших і котрі вона не запозичує з чужих літератур, а, навпаки, вносить їх у загальнолюдську духову скарбницю.

Після досить розлогої експозиції дослідниця нарешті (від с. 123) береться за історико-літературний матеріал (розділ 3. «Готична проза в українській літературі другої половини ХІХ – початку ХХ ст.»). Прикметно, що дисертантка розглядає твори більш ніж двох з половиною десятків авторів різної міри художнього таланту: видатних майстрів слова (І. Франко, В. Стефаник, яким у роботі відведено окремий параграф, О. Стороженко, Н. Кобринська, Б. Лепкий, М. Яцків, Г. Хоткевич) та письменників друго- або й третьорядних, хоч по-своєму цікавих та оригінальних (Х. Купрієнко, І. Барщевський, І. Наумович, В. Розковшенко, Є. Згарський, М. Петрушевич, Л. Сапогівський, Ф. Кудринський, Г. Мачтет та ін.). Це, зрозуміло, не вада дисертації, адже творчість малознаних, а інколи й випадкових у літературі письменників також потребує ретельного студіювання, а їхні імена повинні зайняти свої місця в літературознавчому обігу. У роботі представлено також досить широку жанрову палітру української готики: оповідання, новелу, образок (підрозділ 3.1), повість (А. Чайковського, Г. Мачтета, П. Куліша, О. Стороженка; підрозділ 3.2) та роман І. Франка «Петрії й Довбущуки» (підрозділ 3.3). Розділ дає читачеві уявлення про тематичну, жанрову,

нарративну, ейдологічну, проблемну, ідейно-естетичну та стилістичну різноманітність української готичної прози, демонструє її розвиток, а також неабиякий інтерес письменників до ірреального й ірраціонального, людським розумом не пояснюваного, потойбічного, трансцендентального, антиномічного за своєю сутністю. Мабуть, тому твори такого гатунку названих і не названих тут письменників досі не втрачають читацького інтересу, залишаються цікавими й привабливими для реципієнтів. Такою ж цікавою вийшла й дисертація І. Стецької, в котрій з-поміж рядків наукового тексту проглядається справжнє захоплення порушуваними проблемами.

Висновки дисертантки точні, присутні, без зайвих відступів і коментарів. У них, як і слід, викладено квінтесенцію пошуків та роздумів авторки. Вони промовляють про вміння молодої дослідниці узагальнювати здобуті результати дослідження. Текст дисертації засвідчує, що І. Стецька на високому рівні володіє науковим стилем, добре орієнтується в проблемах методології, історії та теорії літератури, поезики художнього твору, є ерудованою, вправною, спостережливою дослідницею. Її праця має міцну методологічну основу й відкриває широкі простори для подальших студій. Запропонована студія Ірини Стецької є завершеним дослідженням, у якому отримано нові науково обґрунтовані результати.

Попри те, окремі підходи й положення дисертації викликають деякі зауваження та застереження, які, втім, анітрохи не применшують ваги її наукових результатів.

1. Авторка дисертації дуже часто послуговується такими терміносполуками, як «готичний жанр» (с. 22, 26, 30, 34 і т. д.), «жанр готики», «готика як жанровий різновид» (с. 30, 52 і далі), «жанрова парадигма готики» (с. 78 тощо). На моє глибоке переконання, готика – поняття першою чергою стильове, а не генологічне; воно рівноважне з поняттями «романтизм», «натуралізм», «модернізм» тощо й набуває конкретного художнього вияву в такому змістово-формальному явищі, як жанр. Наприклад, готична новела, де

новела, власне, жанр, а «готична» – її стилістичний різновид (поруч із натуралістичною, імпресіоністичною тощо).

2. Поза увагою дисертації (о диво дивне!) залишилися статті, розвідки, монографії І. Денисюка, Р. Чопика, О. Мельник (у роботі є поклик тільки на її автореферат), Я. Мельник, К. Дронь, О. Салій, А. Швець, Х. Ворок, Н. Тихолоз, Р. Піхманця та деяких інших дослідників, колективна студія «Міфопоетичні образи в художньому світі Івана Франка»; ті праці, котрі допомогли б глибше збагнути секрети творчості І. Франка, В. Стефаника, Марка Черемшини, Н. Кобринської, О. Кобилянської, пізнати тонкощі літературного онейризму, містичного, антиномію Еросу / Танатосу, сутності готики в епоху *fin de siècle*.

3. Помітно, що при доборі художніх текстів для аналізу й для ілюстрування своїх положень І. Стецька відштовхується від кількох антологічних видань, насамперед двотомної «Антології української готичної прози ХІХ – початку ХХ ст.» (Харків: Фоліо, 2014), що її уклав Ю. Винничук. Це не закид. Проте якби дослідниця відвела око хоч трохи вбік від цього видання, то відразу помітила б довгу низку таких готичних або ж із ознаками готики творів, як «Закоханий чорт», «Жонатий чорт», «Се така баба, що чорт їй на махових вилах чоботи оддавав», О. Стороженка, «Лелії могила, або Довбушів скарб» Ю. Федьковича, «Русалка» та «Забісована дівчина Настуся» Ганни Барвінок, «Заклятий скарб» М. Старицького, «На роботі», «Микитичів дуб», «Рубач», «Хмельницький і ворожит» І. Франка, «Судильниці», «Хмарниця», «Чортище» Н. Кобринської, «Некультурна» О. Кобилянської, «Ангел» В. Стефаника, «Мати» та «Зламани крила» Б. Лепкого, «Верховина» Марка Черемшини, «Мій прапрадід» О. Маковея... Добре усвідомлюю, що охопити значну кількість творів непросто, однак бодай згадки про них у роботі були б не зайвими.

4. Аналіз творів І. Франка («Терен у нозі», «Як Юра Шикманюк брів Черемош», «Неначе сон») та В. Стефаника («Сама-саміська», «Басараби») грішить побіжністю, поверхневістю. Глибокі за проблемно-змістовою суттю твори знакових митців слова мали б, як на мене, знайти більше місця у дисертації.

Автореферат цілком відповідає змістові дисертації й відбиває її основні положення. Здобутки роботи достатньо повно викладені у публікаціях дисертантки у фахових та додаткових виданнях.

Таким чином, дисертація Ірини Стецької «Українська готична проза другої половини XIX – початку XX століття: генеза, жанрові моделі, художня специфіка» відповідає всім вимогам Порядку присудження наукових ступенів, а її авторка цілком заслуговує на присудження їй наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.01.01 – українська література.

Кандидат філологічних наук,
старший науковий співробітник,
завідувач відділу франкознавства
ДУ «Інститут Івана Франка НАН України»

 М. З. Легкий

